

Călătoriile scriitorilor români în Cuba socialistă

Ilinca Ilian*

Keywords: *travels; writers; Cuba; socialism; cultural policies*

Revoluția cubaneză din 1959 a fost salutăată cu entuziasm în Republica Populară Română, cu atât mai mult cu cât retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul românesc, petrecută cu un an înainte, anunța o mișcare de distanțare față de URSS și orientarea spre un tip de socialism naționalist, care, *mutatis mutandi*, anima și politica lui Fidel Castro. În ceea ce privește relația cu Cuba, Dej îl criticase pe Hrușciiov pentru că nu îi ceruse părerea în momentul instalării rachetelor pe insulă și, de altfel, abținerea României de a se pronunța vizavi de criza focoaselor din 1962 a contribuit și ea la bunele relații între cele două țări. Deja în octombrie 1960 o delegație română condusă de Gheorghe (Gogu) Rădulescu călătorise la Havana pentru încheierea unui acord economic și pentru stabilirea relațiilor diplomatice la nivel de ambasadă, cu această ocazie urmând să fie semnat și un acord de cooperare tehnico-științifică, la care va fi adăugat, la inițiativa cubanezilor, și unul de colaborare culturală¹. Momentul de vârf al relațiilor politice dintre cele două state are loc în anul 1972, când Fidel face o vizită la București, și în 1973, când perechea prezidențială română e primită cu mare fast la Havana, între cei doi președinți existând, de altfel, o simpatie personală certă. Revistele culturale românești încep din 1959 să reflecte simpatia față de Cuba și cu o frecvență cât se poate de grăitoare publică poeme, eseuri și articole scrise de autori cubanezi, remarcându-se poeții Nicolás Guillén și Jamís Fayad, extrem de prezenți în presa culturală română. De asemenea, sunt traduse articole scrise de autori latinoamericani sau europeni despre Cuba, dat fiind că în primii ani de după Revoluția cubaneză România nu are un trimis special în Cuba, cum au țările occidentale. Pablo Neruda este și el un herald al revoluției cubaneze, prin poemele sale dedicate Cubei și lui Fidel, precum și prin opiniile lui asupra procesului revoluționar traduse în română, poetul chilian fiind de altfel un mare prieten al României: vizitase țara noastră în 1962 și, sedus de „poeții români care [...] sunt cei mai

* Universitatea de Vest din Timișoara, România.

¹ Inițiativa semnării unui acord de colaborare culturală le aparține exclusiv cubanezilor, conform documentelor din arhiva CC al PCR: „În cursul discuțiilor purtate, ministrul Carlos Olivarey, în mai multe rânduri a insistat pentru încheierea, cu ocazia deplasării delegației noastre și a unui acord de colaborare culturală între cele două părți, arătând că asemenea acorduri au fost deja încheiate și cu alte țări socialiste” (ANR/CC al PCR 85/ 1960, f.10)

curajoși și în același timp cei mai veseli din lume” (Neruda, 1974: 259), a publicat antologia *44 poetas rumanos*, care, în ciuda imperfecțiunilor ei, a atras atenția asupra poeziei românești în spațiul de limbă spaniolă.

E semnificativ de asemenea faptul că sunt semnalate în fiecare an Premiile Casa de las Américas (Casei Americilor), instituite de Ministerul cubanez pentru întreaga lume hispanică și care, inevitabil, aveau și o componentă propagandistică pentru cauza socialistă, aflată în acel moment într-un moment de înflorire, mai ales în America Latină unde, după cum spunea scriitorul Antonio Skármeta, inovațiile și democratizarea descoperirilor, de la mijloace de transport la telefon și la pilula anticoncepțională, păreau

o anticipare a revoluției destinate să încununeze toate aceste progrese; și aceasta făcea ca așteptările revoluționare să inspire adesea o stare de spirit mai degrabă anticipat festivă decât militantă (*apud* Halperin Donghi 2005: 534).

În România, premiile Casa de las Américas sunt nu doar semnalate, ci și adesea comentate atent în reviste precum „Contemporanul” și „Gazeta literară”, apoi în „România literară”. Cu perspectiva pe care ne-o dau anii, inegalitatea operelor premiate apare cu pregnanță: deși sunt și opere care între timp au devenit clasice, multe rămân doar documente de epocă. Sunt demne de remarcat cronicile lui A.E. Baconsky, proaspăt revenit pe scena publicistică, și mai ales fina sa analiză a cărții premiate a lui Eduardo Desnoes, *No hay problema* (1961), care are drept protagonist un personaj abulic și indecis, a cărui salvare prin Revoluție e atât de ambiguă, încât cartea a declanșat o amplă polemică în Cuba vizavi de limitele și validitatea realismului socialist (Piñera 1962: 5–6). Baconsky, în ceea ce-l privește, atinge în treacăt problema mesajului revoluționar și stăruie asupra artei de construcție a unui personaj atât de credibil și în general asupra reușitelor estetice. Îl mai putem menționa și pe activul și talentatul hispanist Andrei Ionescu, autor al multor cronici atente ale cărților premiate la Havana și care nu șovăie să critice, dacă e cazul, imaturitatea câte unei opere sau valoarea ei estetică mediocră (Ionescu, 1973: 31). Altfel spus, publicarea în reviste a articolelor de semnalare a premiilor Casei Americilor trebuie integrată în eforturile de informare și menținere la zi a intelectualilor români, deschiși față de fenomenul literar străin, și mai puțin ca o reflectare a unui angajament socialist comun.

Una dintre dovezile rapidei conectări dintre România și Cuba constă în ridicarea aproape instantanee a insulei revoluționare la rang de destinație a unui pelerinaj (cum îl numește Mircea Iorgulescu) la unul dintre altarele socialismului „atipic”, adică diferit de modelul sovietic. Același Iorgulescu notează:

Întreaga perioadă comunistă se caracterizează prin existența unui control strict și permanent, prin transformarea dreptului la călătorie într-o concesiune, ba chiar într-o favoare acordată de autorități după niște reguli și criterii întotdeauna instabile și opace (Iorgulescu 2006: 40).

În anii cincizeci, în perioada celei mai dure represii, se călătorește doar în mod organizat, în delegații, și cu puține excepții, obligatoriu în țările „marelui prieten de la Răsărit”, și câteodată în China, Vietnam sau Coreea, iar începând din 1960, în Cuba. Autorii români, spre deosebire de intelectualii occidentali, nu merg în URSS înainte de sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, neexistând la noi o fascinație ca aceea a scriitorilor francezi călători în Uniunea Sovietică în anii ulteriori ai instalării puterii bolșevice. (Aceste texte de călătorie le studiază François Hourmant în *Au pays de l'avenir radieux, Voyages des intellectuels français en URSS, à Cuba et en Chine populaire*, Aubier, 2000). În schimb, pelerinajele socialiste devin, de altfel în mod puțin surprinzător, foarte frecvente după instaurarea regimului comunist în România: astfel, Mihail Sadoveanu, George Călinescu, Geo Bogza, Cezar Petrescu, Zaharia Stancu, alături de tineri colegi (A.E. Baconsky, Ioan Grigorescu, Traian Coșovei etc.) călătoresc în URSS (unii dintre ei și în China sau în alte țări asiatice comuniste) și publică la întoarcerea în țară cronici de călătorie al căror ton este fără excepție elogios, ceea ce poate fi ori efectul unei obnubilări, ori al unei autoînșelări, sau chiar al unei ipocrizii provocate de spaimă. Totuși, în mod paradoxal, începând de la mijlocul anilor șazeci, relatările despre călătoriile în blocul socialist devin tot mai sporadice și, pe măsură ce țara se închide spre exterior, încep să apară tot mai multe cronici de călătorie în țările occidentale. Observă Alex Drace-Francis, într-un articol inclus într-o lucrare colectivă referitoare la călătoriile locuitorilor din blocul socialist: în ciuda faptului că în anii șaptezeci discursul naționalist al lui Ceaușescu devine tot mai insistent, iar în anii optzeci țara se afla practic izolată de restul lumii, „ceea ce e curios e că numărul cărților care descriu călătorii în alte țări, inclusiv occidentale, nu descrește deloc în anii optzeci” (Drace-Francis 2013: 256). Potrivit autorului, prin intermediul acestor cărți de călătorii, publicate în tiraje enorme, conform stilului epocii, se încerca să se mențină iluzia că România e o țară liberă și deschisă și, astfel, să se încurajeze acceptarea unui *status quo*.

Călătoriile în Cuba au totuși o dimensiune specială, în principal datorită exotismului, nu doar al țării, ci și al răsunătoarei ei Revoluții. E remarcabil că la foarte scurtă distanță după călătoria delegației oficiale a României în Cuba pentru semnarea acordurilor diplomatice și economice, încep să fie organizate călătorii anuale ale scriitorilor: atât românii, cât și cubanezii călătoresc câte doi, iar șederea lor durează aproximativ șase săptămâni. Ruta normală din România, recuperată din documentele consultate, trece neapărat prin Praga, Montreal și Mexic, iar la retur există șanse de rămânere pentru câteva zile la Madrid. Potrivit informațiilor obținute de la scriitorii intervievați și celor scoase din presa culturală, cărora li se se adaugă cercetări în Arhivele Statului, călătoriile organizate prin acest acord se vor menține în vigoare până în 1980. Am găsit informații și despre o călătorie organizată printr-un acord între Academia Română și cea Cubaneză, la care a participat o importantă traducătoare din

spaniolă, Tudora Șandru; de asemenea, în 1985, Cornel Ungureanu, cunoscutul critic timișorean, a călătorit în Cuba, singur, în afara circuitului menționat (deja încheiat)². Cu excepțiile semnalate, călătoriile organizate prin intermediul Uniunii Scriitorilor din România aveau programe aproape identice și, potrivit datelor culese până în prezent, un număr de aproximativ cincisprezece scriitori au călătorit în țara lui Fidel Castro, deși nu toți au lăsat consemnări legate de această experiență. Întrucât lucrarea de față nu își propune să epuizeze tema, ci se vrea doar o incursiune în domeniul relațiilor scriitoricești româno-cubaneze pe care o consider aptă de a dovedi similitudinile politicilor culturale din fostul bloc socialist și din Cuba anilor 1960–1980, mă voi limita în cele ce urmează la comentariul câtorva lucrări care dovedesc transformările punctului de vedere asupra Cubei de-a lungul decadelor de socialism românesc.

Primul volum din seria jurnalelor de călătorie în Cuba socialistă îi aparține lui Titus Popovici, intitulat *Cuba – Teritoriu liber al Americii Latine* (1962), un op scris cu talent, a cărui principală caracteristică este ardoarea, aparent total sinceră, cu care e elogiata revoluția cubaneză. Scriitorul ajunge la Havana pe 30 decembrie 1960, de aceea sărbătorește acolo intrarea în noul an, declarat în Cuba „Anul Educației”. Sunt de înțeles, atunci, tonul exuberant cu care descrie revelionul, sărbătorit alături de 11.000 de învățători voluntari invitați de Fidel la „cel mai mare banchet al poporului” (Popovici 1962: 23) și entuziasmul cu care sunt evocate campaniile de alfabetizare. Popovici, de altfel un foarte bun portretist, face câteva crochiuri excelente de polițiști, funcționari, taximetriști, învățători voluntari etc., cu care simte o comuniune frățească profundă. Cartea sa respiră prin toți porii o acceptare plenară, lipsită de orice distanțare critică, a propagandei revoluționre cubaneze. Scriitor versat, totuși, știe să echilibreze diatribele crude, îndreptate împotriva „imperialiștilor nord-americani” cu momentele lirice dedicate eroilor revoluționari; de asemenea, știe să treacă cu maximă ușurință de la notațiile alerte, impetuoase asupra prezentului receptat pe viu la evocările ample, răbdătoare și informate asupra trecutului insulei, și mai ales asupra regimului lui Fulgencio Batista, pe care îl zugrăvește în culori goyești, creând stampe înspăimântătoare din multe puncte de vedere. Iată o mostră din seria de portrete ale torționarilor lui Batista:

În apropiere de Santo Domingo, Sosa Blanco o arestează pe o femeie în vârstă și pe cei zece fii ai ei. Avea „informații” că unul dintre fii avea legături cu armata

² Ungureanu relatează în interviul pe care i l-am luat în martie 2017 că invitația în Cuba s-a datorat vizitei omului de teatru cubanez Ignacio Gutiérrez, venit să cunoască viața teatrală din România și care a petrecut mai multe zile la Timișoara, avându-l drept ghid pe criticul timișorean menționat. Ungureanu a călătorit singur, iar programul a fost impus de amfitrioni; sistemul de supraveghere a fost destul de evident și de iritant. În ciuda eforturilor cubanezilor, a avut puține contacte, pentru că vorbea doar franceza, iar la întoarcere a fost nevoit să întrerupă orice legătură cu intelectualii și artiștii cunoscuți acolo deoarece corespondența cu ei se realiza exclusiv prin intermediul Ambasadei României la Havana, iar scrisorile pe care le-a trimis nu au primit niciodată răspuns.

revoluționară. Îi cere femeii să-i denunțe fiul. În fața tăcerii ei sfidătoare, Sosa îi împușcă unul câte unul pe fiii ei, începând cu cel mai mic, în vârstă de un an.

– Acum o să vorbești?

– Da, acum vorbesc. Acum toți sunt cu Fidel (Popovici 1962: 119)

După cum știm, stilul realist-socialist, ca și cel fascist, nu evită elementele de cruzime, care servesc pentru a mări contrastul între ticăloșia dușmanilor și puritatea desăvârșită a eroilor revoluționari. Chiar și în aceste condiții, cartea lui Popovici are o înclinație specială spre detaliul crud, așa cum o dovedesc evocările participării voluntare ca spectator la procesele revoluționare terminate cu condamnarea „viermilor” („los gusanos”) la moarte prin împușcare. Pe o mamă care cere clemență pentru fiul său, președintele curții o ia la rost:

Nu aveți nici o vină că fiul dvs. se găsește aici? De ce nu ați știut să-i inculcați în suflet nici o coardă care să vibreze la dragostea de patrie, la mândria de a fi cubanez, la demnitatea și onoarea patriei? De ce a ajuns să se vândă pe câțiva dolari dușmanului de moarte al țării noastre? (Popovici 1962: 299)

E adevărat că Popovici aseamănă atmosfera tribunalului cu cea pe care și-o imaginează că exista în timpul Revoluției Franceze, dar stilul documentar, deliberat obiectiv și neutru, face greu de ghicit care sunt adevăratele sentimente ale scriitorului în fața unei scene cu o asemenea încărcătură emoțională. Oricum, chiar și abținerea de la comentarii poate fi înțeleasă ca un acord tacit. De altfel, de la primele pagini se desprinde o sensibilitate marcată față de un tip de frumusețe, pe atunci cât se poate de acceptabil din punct de vedere social, anume frumusețea războinică, cu o înrădăcinare clară în imaginarul fascist, sprijinind teza sintezei stalino-fasciste avansate de Tismăneanu și argumentată în termeni estetici de Caius Dobrescu³. Popovici relatează numeroase anecdote despre voluntarii înscriși la *Escuela Revolucionaria de Artillería*, pe care probabil a vizitat-o în timpul șederii sale (de altfel, experiențele directe și informațiile

³ Tismăneanu propune pentru explicarea comunismului naționalist al lui Ceaușescu sinteza „stalino-fascistă”, care de fapt deja fusese practică în URSS, unde internaționalismul socialist inițial s-a transformat într-un naționalism exacerbat, prin Jdanov și mai apoi prin Brejnev (Tismăneanu 2001: 247). Caius Dobrescu, la rândul său, argumentează că această transformare e, de fapt, un fenomen global și îl explică prin observația că revizionismul marxist de la începutul secolului al XX-lea ajunge să asimileze „teme vitaliste și energetice, inclusiv apologia violenței ca formă de auto-cunoaștere și auto-revelație”, ceea ce, prin influența unor autori ca Georges Sorel și Vilfredo Pareto, va duce la constituirea „aripii stânga a nietzscheanismului”. Pe de altă parte, glorificarea „poporului”, echivalent de staliniști cu clasa muncitoare ca incarnare a autenticității și spontaneității, e o altă confluență a celor două curente ideologice. În fine, sinteza din anii șaizeci între marxism și nietzscheanism, inserată în discursul anti-imperialist promovat de cultura pop, este tributară de asemenea barocului „stalino-fascist” (Dobrescu 2007). Putem adăuga că și tanatofilia, care e o trăsătură specifică a fascismului potrivit lui Eco (1995: 78), se află în chiar nucleul revoluției cubaneze care vehiculează sloganul „Patria o muerte” (Patria sau moartea).

primite de la alții sunt consemnate cu același stil neutru și lipsit de îndoieli, de aceea pot fi confundate). Potrivit uneia dintre aceste anecdote, trei voluntari au vrut să se retragă de la Școala Revoluționară, după care, în scurt timp, au revenit spășiți pentru a cere să fie readmiși, sub motivul că rudele, soțiile, frații și părinții i-au certat atât de tare fiindcă „dezertaseră”, încât nu au putut suporta rușinea și s-au întors. Evident, Popovici nu pune la îndoială aceste afirmații; totuși, cu perspectiva pe care ne-o oferă anii, trebuie semnalat că un opozant al regimului castrist, Reinaldo Arenas, arată că întoarcerea voluntarilor de la Școala Revoluționară de Artilerie e mai degrabă datorată fricii de represaliile la care știu că vor fi supuși (Arenas 2005: 79). Un comentator al cărții lui Titus Popovici (probabil singurul său cititor de azi, alături de mine), Mihai Iovănel, spune cu justețe:

Cartea despre Cuba era gata înainte ca avionul să aterizeze la Havana. Gata nu în sensul că era scrisă deja, ci în același singurul aspect care justifică existența sa (eșafodajul ideologic, care determină cartografia sa fictivă) exista deja ca prefabricat (Iovănel 2006: 49).

Același lucru se poate spune și despre partea referitoare la Cuba din cartea lui Dumitru Popescu, *Impresii de călător. Egipt, Irak, Cuba*, apărută tot în 1962. Deși Popovici nu își numește colegul de călătorie, în varii rânduri folosește pluralul când evocă experiențele cubaneze, iar cercetările adiacente confirmă că e vorba de cel supranumit „Dumnezeu”, directorul serviciului de propagandă a lui Ceaușescu și a cărui opoziție din anii cincizeci față de dogmele realismului socialist nu l-a împiedicat să direcționeze crearea unui alt dogmatism, cultul lui Ceaușescu. Citind în oglindă cele două texte, ale lui Popovici și Popescu, apare ca evidentă proza mult mai chinută a celui din urmă, cronică lui insistând mult, prea mult, asupra istoriei Cubei și recurgând astfel la o bibliografie bogată, mănuită însă greoi, iar în privința detaliilor surprinse în călătoria sa din 1960–1961, se remarcă o atenție asupra „racilelor” fostului regim (prostituția, opulența foștilor potențați ai regimului Batista, mizeria în care trăiește sărăcimea) și constanta reafirmare a speranței că aceste nedreptăți vor dispărea în curând datorită Revoluției, deși din punct de vedere literar, în afara lor nu există mare lucru asupra căruia să-și poată opri privirea un scriitor. În vreme ce *Teritoriul liber al Americii* prezintă totuși o fotografie credibilă a Cubei de la începutul intrării în Anul Educației, *Impresiile de călător în Cuba* sunt o construcție destul de inspidă, cu multe date istorice înșiruite fără grație și cu o limitată putere de surprindere a realității cubaneze de la începutul anilor șaizeci.

Călătoriile în Cuba începute în 1960 îi au ca beneficiari în timpul „dezghețului cultural” pe scriitori de vârste și ranguri diverse, remarcându-se că nu sunt selectați scriitori doar din București, și nu doar cei legați de sferele înalte ale puterii, ci și scriitori din provincie, de notorietate, succes sau orientare politică destul de diferite. Lista călătorilor din aceste decade e destul de eterogenă:

Platon Pardău, Anghel Dumbraveanu, Mircea Radu Iacoban, Constantin Coroiu, Ovidiu Genaru, Ion Gheorghe, Edgar Papu, Nicolae Prelipceanu etc. Cunoașterea spaniolei nu e o obligație: călătorește, e drept, un mare traducător și poliglot ca Aurel Covaci (în 1979); călătorește (în 1969) „hispanistul vedetă” al regimului comunist, Darie Novăceanu; mai călătorește și un semi-hispanist, Mihnea Gheorghiu, traducător în română al romanului *Cien años de soledad* deși nu vorbește spaniola și e specialist în literatura engleză. Majoritatea călătorilor nu vorbesc spaniolă, dar au la dispoziție excelenți interpreți, cubanezi cunosători la perfecție ai limbii române sau, în anumite cazuri, ai limbii franceze. Nu e surprinzătoare abandonarea treptată a entuziasmului ideologic inițial, dar se poate remarca păstrarea nealterată a fascinației pe care o produce exotismul cubanez. Darie Novăceanu s-a făcut cunoscut pentru reconstituirea poetică a lui Góngora și prin metoda lui traductivă pe care o considera mai degrabă o rescriere poetică decât o muncă onestă de recompunere (astfel încerc să explic, fără prea multă maliție, multe și gravele erori comise în primul volum din Borges apărut la noi în 1972, precum și multe imperfecțiuni ale traducerii unui mare poem, *Piedra de sol* de Octavio Paz). Grație încrederii în înzestrările sale literare și poziției excelente pe care o avea în lumea literară, Novăceanu reușește să-și construiască un anume renume în țară, ba chiar și în lumea hispanică (de pildă, e membru al juriului Premiului Casei Americilor, alături de José Lezama Lima și de Caballero Bonald). În ciclul „Scrisori din Cuba”, pe care îl publică în episoade în numerele 12–24 (cu excepția numărului 20) în „Gazeta literară” din 1968, Novăceanu scrie un reportaj aflat la o distanță enormă de panegiricele dedicate de Popovici și Popescu Revoluției cubaneze. Proza sa, dimpotrivă, e interiorizată, concentrată pe ideea izolării într-o tensionată lume interioară. Relatarea călătoriei sale în avion e o pură introspecție cu nuanțe existențialiste, centrată pe tema singurătății și insinuând vanitatea călătoriilor. Spre deosebire de Popovici, lui Novăceanu îi e greu să scrie despre lumea cubaneză din jur: remarcă omniprezența potretului lui Che Guevara în La Habana, dar preferă să transcrie o scrisoare pe care revoluționarul argentinian o scrie părinților săi înainte de moarte (Novăceanu 1968: 8). Compune o scrisoare elogioasă la adresa Casei Americilor și a premiilor instituite de aceasta și, fără îndoială influențat de amfitrionii săi, face aluzie la implicarea Statelor Unite în organizarea premiului „Rómulo Gallego” în Venezuela, care avea să reprezinte o competiție serioasă cu laurii cubanezi și care, bineînțeles, dorea să distrugă monopolul simbolic al Havanei în calitate de centru de consacrare pentru scriitorii de limbă spaniolă. (Trebuie spus că, între timp, premiul venezuelean instituit în 1968 a devenit infinit mai important decât cel de la Havana). E adevărat că stilul aluziv al lui Novăceanu face greu de înțeles pentru un cititor mediu cultivat complicatul joc de puteri la care scriitorul se referă în text, iar poziția lui Novăceanu vizavi de acordarea primului premiu „Rómulo Gallegos”, în 1967, lui Vargas Llosa pentru *Casa verde* rămâne cât se poate de ambiguă. În

orice caz, după aceste două scrisori inspirate din realitatea imediată, poetul și traducătorul român revine la preocupările sale livrești și dedică două scrisori întregi, ample și scrise cu plăcere, vizitei la casa Hemingway de la Vigía, ceea ce îi permite să se lanseze într-un minuțios examen critic la adresa scriitorului american (Novăceanu 1968: 8). Următoarea scrisoare e legată tot de universul lui Hemingway, relatând conversația cu un pescar originar din Cojimar, Quique, care a fost o sursă de inspirație pentru romanul *Bătrânul și marea* și care fost figurant și consilier tehnic în filmul eponim, avându-l ca protagonist pe Spencer Tracy (Novăceanu 1968: 8). Novăceanu adoptă din nou acum atitudinea intelectualului al cărui spirit tensionat și contradictoriu contrastează cu spontaneitatea și optimismul bătrânului pescar. După o scrisoare care revine la realitatea cubaneză, abordată însă prin același stil aluziv cvasi ermetic, și se oprește asupra prezenței crucișătorului nord-american Oxford în apropierea coastelor cubaneze, Novăceanu relatează o stranie experiență, participarea la un rit abakuá, unde ajunge grație unui complex de împrejurări fericite și, la urma urmei, destul de uimitoare dat fiind caracterul relativ strict al programului stabilit de organizatori. E remarcabil că abordează o astfel de temă în legătură cu o țară care respinge manifestările religioase drept mistificări obscurantiste, dar e adevărat că poetul știe să integreze acest episod într-o discuție mai amplă, referitoare la caracterul central al muzicii și al ritmului în cultura cubaneză, temă despre care va continua să vorbească în chip doct și informat, cu citate largi din eseistul și savantul Fernando Ortiz, de-a lungul următoarelor două scrisori. Seria de scrisori despre Cuba se încheie destul de brusc și de surprinzător, prin exclamația autorului că în Cuba a redescoperit viața pură și că această țară i-a vindecat aproape complet stările negative determinate de povara livrescă excesivă și de intelectualismul sufocant (Novăceanu 1968: 8). Se observă astfel că, îndreptându-și privirea spre interior, Novăceanu se plasează pe o poziție care se pretinde apolitică și evită să abordeze teme precum controlul polițienesc, sărăcia care începe să se resimtă tot mai pregnant, teme care, de altfel, cu mare probabilitate ar fi fost cenzurate atât în Cuba, cât și în România.

În această ordine de idei merită să fie menționată retragerea din librării, în 1973, a cărții lui Platon Pardău *Decembrie în Cuba*, care fructifica, într-un reportaj detaliat, experiența sa în Insulă. Cauza retragerii nu ține de indecizia mecanismelor cenzoriale românești, foarte laxe de fapt în acea vreme, ci de iritarea cititorilor zeloși din Cuba, care au observat o abatere impardonabilă de la linia trasată de aparatul de propagandă, mai precis menționarea numărului excesiv de „supraveghetori” politici pe plaja de la Varadero. Această trăsătură a Cubei din anii șaizeci-șaptezeci e menționată adesea de Jorge Edwards în *La casa de Dostoievsky* (2008, tradusă la noi în 2012), unde remodelează romanesc o experiență pe care o exploatare și într-o lucrare autobiografică, *Persona non grata* (1973). Observațiile lui Platon Pardău despre „soldații îmbrăcați în verde oliv care [ii] supraveghează dintr-o pădure de pini” (Pardău 1972: 68) pe plaja

de la Varadero e cu multă probabilitate rodul surprizei provocate de detaliul complet nou, absent (încă) în România. La începutul anilor șaptezeci se culegeau deja fructele dezghețului cultural, iar atitudinile vizavi de angajamentul socialist erau diverse: pe de o parte, era acceptabil un cvasi-apolitism, pe de altă parte nu lipseau manifestările unui entuziasm sincer față de ideologia oficială. Un exemplu al celei de-a doua atitudini îl găsim în volumul *Din Azore în Antile* al scriitorului ieșean Mircea Radu Iacoban, care relatează cu minuție călătoria în Cuba unde organizatorii i-au purtat de-a lungul Insulei pentru a le arăta realizările industriale și educative din anii socialismului. Nimic nu e negativ în Cuba, cu excepția plantei marabú, care își întinde rădăcinile peste tot, și a enervanților fânțari, iar textul lui Iacoban se compune din microcronici dedicate locurilor vizitate (orașele Trinidad și Nuevitas, peștera Bellamar, lacul Minerva de Santa Clara, parcul național din peninsula Zapata etc.) și se oprește cu mândrie asupra urmelor românești din Insulă: o inscripție „Made in Romania” pe un vagon de la fabrica de zahăr *Ciro Redondo* (Iacoban 1973: 110), salutul în românește al unor cubanezi foști studenți în România sau întâlnirile cu românii trimiși în Cuba ca specialiști în tehnologie. Referințele la întâlnirile cu scriitorii sunt mai degrabă sporadice, ceea ce dovedește o schimbare în agenda culturală cubaneză: vizitele au acum un caracter mai degrabă propagandistic, iar scriitorii români sunt lăsați pe mâinile organizatorilor oficiali. Dacă Iacoban relatează cu plăcere și amănunțit acest tip de experiență, un scriitor ca Edgar Papu, dimpotrivă, la întoarcerea din călătoria în Cuba, va publica doar un scurt text dedicat exclusiv orelor petrecute alături de Eliseo Diego, Nicolás Guillén y Roberto Fernández Retamar la Casa de las Américas, elogiată ca „unul dintre marile centre culturale ale lumii” (Papu 1972: 17), expediind programul turistic-cultural-economic de care cu siguranță a beneficiat prin expresia politicoasă „călătoria de neuitat în Cuba”.

Volumul de poeme al lui Ion Gheorghe, *Avatara*, exploatează poetic experiența din Cuba, unde poetul ardelean participă voluntar la o „zafra”, campanie națională de recoltare a trestiei de zahăr, citind cu pasiune în momentele de odihnă textele lui Che Guevara. Poetul ardelean simte o apropiere frățească de cubanezii în care recunoaște elementul arhaic, țărănesc, încă nedeformat de civilizație, iar sucii de trestie de zahăr îi reînsoțesc aroma sevei de porumb a copilăriei, ceea ce îi confirmă apartenența comună la „clasa primordială” a „celor care muncesc” (Gheorghe 1972: 13). Nu e vorba de adeziunea la propaganda comunistă, ci de o credință profundă în virtutea supremă a muncii, precum și de talentul specific al poetului, semnalat cu justete de Alex Ștefănescu, anume „intuiția trecutului îndepărtat” și „competența în materie de arhăitate a civilizației rurale” (Ștefănescu 2002: 18). Cum se vede, impactul Cubei asupra lui Ion Gheorghe se datorează atât experienței directe, cât și celei mediate discursiv, textele lui Che Guevara găsimu-și în poet un ecou răsunător.

În mod complet diferit comentează călătoria în Cuba scriitorul băcăuan Ovidiu Genaru, care vizitează Cuba în 1980 împreună cu remarcabilul traducător Aurel Covaci. La întoarcere, Genaru publică un scurt reportaj care, spre deosebire de multe dintre mărturiile scrise, are și mult umor. Cronica se face din perspectiva unui *naïf* provincial care are dificultăți enorme de a înțelege noua realitate, prea exotică pentru el. Căldura tropicală, exuberanța vegetației, mirosul „dionisiac” și senzualitatea caraibiană îl lasă năucit („sunt tot o uluială din cap până în picioare”) și îi smulge acest memorabil aforism: „În Cuba florile sunt atât de cărnoase încât ar trebui să poarte costume de baie” (Genaru 1981: 23). Uimirea pe care i-o provoacă o realitate atât de diferită capătă posibile accente subversive, românii începând deja să se obișnuiască să citească textele cu o hermeneutică a căutării indiciilor contra-propagandistice. Astfel, admirația în fața faimosului hotel Riviera, unde erau cazați oaspeții importanți – și, unde, detaliu simpatic oferit de Jorge Edwards în *Casa lui Dostoievski* (Edwards 2012: 192), unele tinere cupluri primeau cadou din partea statului o ședere de câteva zile după nuntă –, pare să conțină sugestia unui contrast între acest lux și condițiile în care trăiesc oamenii obișnuiți. Vorbind despre natura de neîmblânzit, care distruge continuu toate construcțiile, amintește în treacăt o întâmplare povestită de traducătoarea lor, ce poate fi interpretată în dublu sens: „într-o zi dormeam la prânz și deodată m-am trezit de la zgomotul pe care l-a făcut fațada casei când a căzut” (Genaru 1981: 23). Trece destul de repede, deși politicos, peste întâlnirile zilnice de la UNEAC, cu pretextul că toți scriitorii se confruntă cu aceleași probleme, în schimb se oprește cu o bucurie copilărească asupra abundenței de feluri de mâncare și mai ales asupra fructelor exotice pe care le primesc la restaurant, subliniind apăsător că sunt la discreție și că și el, ca și mulți alți oaspeți din blocul socialist, mănâncă peste puteri din aceste bunătăți, umplându-și și buzunarele ca să aibă provizii în camere. Oamenii portretizați de Genaru nu sunt nici tinerii războinici ai lui Popovici, nici înțelepții optimiști ai lui Novăceanu, ci oamenii care par să se fi obișnuit să trăiască fără o direcție clară, de pildă un negru care stă pe un scaun pe trotuar și se uită în gol sau niște tinere frumoase care împart un trabuc în holul hotelului unde, de altfel, notează că intră mulți havanezi ca să profite de aerul condiționat. Sintagma care dă titlul cărții lui Popovici revine în textul lui Genaru, dar într-un context care poate conține și o urmă de ironie: „Perla Antilelor se numește Cuba. Cuba e teritoriul liber al Americii Latine, cum ne anunță cu justificată mândrie radioul cu ceas aproape din minut în minut” (Genaru 1981: 23). În fine, relatând vizita la casa lui Hemingway, căreia îi dedica atâta spațiu (livresc) Novăceanu, Genaru spune „[cu Eliseo Diego] am vorbit vrute și nevrute” (Genaru 1981: 23), ceea ce ar putea indica și relativa eliberare de paznicii politici și posibilitatea de a vorbi liber despre teme politice. Stilul aluziv, în acest caz inteligibil și plin de haz, permite această ipoteză, fără să o confirme total.

Intervenția noastră și-a propus să prezinte, într-o cercetare care reunește ca metodologie studiile culturale, istoria literară a perioadei comuniste și *close reading*, recurgând de asemenea la documentările arhivistice, călătoriile acestor scriitori. Din cercetările preliminare rezultă că, în absența obligației de a-și consemna în scris impresiile de călătorie, nu toți scriitorii participanți la schimburile culturale dau mărturii scriptice, publicate fie în reviste, fie sub formă de carte, dar cei care o fac produc un corpus extrem de eterogen, atât din punct de vedere generic, cât și din cel al gradului de aderență la ideologia partinică. Călătoriile moderne, de la Montaigne încoace, mereu au comportat o dublă orientare, spre interior și spre exterior, întâlnire cu nefamiliarul fiind un mod privilegiat de a intra în contact cu sinele. Putem observa că mărturiile despre vizitele în Cuba ale scriitorilor români privilegiază fie contactul direct cu o lume exotică, fie călătoria interioară declanșată de aceasta. Cele două tendințe se manifestă independent de epocile în care se realizează aceste călătorii, iar adeziunea la preceptele politicii oficiale depinde mai degrabă de scriitor decât de gradul de deschidere al politicii culturale în România. Miopia vizavi de realitatea cubaneză variază și ea în funcție de scriitor. Nu avem, desigur, pretenția să spunem că acum, după căderea castrismului în Cuba, putem vedea mai bine realitatea decât înșiși contemporanii, dar există miopii și miopii: un Titus Popovici vede Cuba pe care i-o zugrăvesc convingerile sale, aproape sigur, sincere; Darie Novăceanu o percepe prin lentila imaginii de intelectual pe care și-a asumat-o; Ion Gheorghe e inspirat de trăirea revoluționară la începutul anilor șaptezeci și în aceeași perioadă Platon Pardău distinge fisurile din sistemul castrist, în timp ce Mircea Radu Iacoban comentează cu plăcere realizările socialismului, iar Edgar Papu se limitează la un text politicos legat exclusiv de lumea scriitorilor. Tendința spre introspecție îmbinată armonios cu observația detaliului expresiv dă un rezultat foarte bun în cazul lui Ovidiu Genaru, care se plasează în poziția naivului care știe că nu știe nimic. Oricât de minoră ar fi anecdota istorică referitoare la călătoriile scriitorilor români în Cuba și oricât de mic impactul lor asupra biografiilor lor, lecția asupra limitărilor de vedere, despre capacitatea sau incapacitatea de a înțelege realitatea, e mereu instructivă.

Bibliografie

- Arenas 2005: Reinaldo Arenas, *Antes que anochezca*, Barcelona, Anagrama, 2005.
Dobrescu 2007: Caius Dobrescu, „Barocul fascisto-comunist ca fenomen global”, Centrul de Cercetare a Imaginarului, <http://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=1436>
Drace-Francis 2013: Alex Drace-Francis, *The tradition of invention – Romanian Ethnic and Social Stereotypes in Cultural Context*, Leiden-Boston, Brill.
Eco 1995: Umberto Eco, *Ur-Fascism*, “New York Review of Books”, 22.06.1995.
Edwards 2012: Jorge Edwards, *Casa lui Dostoievski*, traducere de Ileana Scipione, București, Editura Art.

- Genaru 1981: Ovidiu Genaru, „Apropiind depărtarea Cubei”, „România Literară,” nr. 1, p. 23.
- Gheorghe 1972: Ion Gheorghe, *Avatara*, București, Editura Eminescu.
- Halperin Donghi 2005: Tulio Halperin Donghi, *Historia contemporănea de America Latina*, ediția a șasea, Madrid, Alianza Editorial.
- Houmant 2000: François Hourmant în *Au pays de l'avenir radieux, Voyages des intellectuels français en URSS, à Cuba et en Chine populaire*, Paris, Aubier.
- Iacoban 1973: Mircea Radu Iacoban, *Din Azore în Antile*, Iași, Junimea.
- Iorgulescu 2006: Mircea Iorgulescu, *Foste călătorii extraordinare*, „Vatra”, nr. 10, 2006, 40–42.
- Ionescu 1973: Andrei Ionescu, „Premiile Casa de las Américas”, „România Literară”, 1973, nr. 1, p. 31.
- Iovănel 2006: Mihai Iovănel, *Ficțiuni cubaneze*, „Vatra”, 2006, nr. 10, 49–50.
- Neruda 1974: Pablo Neruda, *Confieso que he vivido*, Barcelona, Seix Barral.
- Novăceanu 1968: Darie Novăceanu, „Scrisori din Cuba”, „Gazeta literară”, nr. 12–24, p. 8.
- Papu 1972: Edgar Papu, „Casa de las Américas”, „România Literară”, 1972, nr. 22, p. 17.
- Piñera 1962: Virgilio Piñera, *Debate. 'No hay problema'*, „La Gaceta de Cuba”, nr. 4, 1962, 5–6.
- Popescu 1962: Dumitru Popescu, *Impresii de călător: prin Egipt, Irak, Cuba*, București, Editura Tineretului.
- Popovici 1962: Titus Popovici, *Cuba, teritoriu liber al Americii*, București, Editura Tineretului.
- Tismăneanu 2001: Vladimir Tismăneanu, „Patologii politice la sfârșit de secol” în *Spectrele Europei Centrale*, Iași, Polirom.

Travels of Romanian Writers to Socialist Cuba

The 1959 Cuban Revolution was enthusiastically welcomed in the Romanian People's Republic. The withdrawal of Soviet troops from Romanian territory a year before meant a significant reorientation: away from the USSR and towards a type of nationalist socialism, which, *mutatis mutandi*, was also the base of Fidel Castro's policy. Political differences were less important and as early as 1959, bilateral relations between the two governments were established which meant also that two Romanian writers would go to Cuba and two Cuban writers will visit Romania each year. The travels had a fixed character, the writers would stay for six weeks and would attend meetings with guild colleagues in order to establish closer ties between the two cultural spaces. Such exchanges lasted until 1980, not counting the trip of the writer Cornel Ungureanu from Timisoara, who traveled to Cuba in 1985, yet he did so not through this exchange programme. Our study aims to summarize the journeys of these writers through a research that brings together cultural studies as a methodology, literary history of the communist period and the method of close reading, also resorting to many documents from the archives. We can see from preliminary research that, in the absence of an obligation to record in writing impressions of their travels, not all the writers participating in the cultural exchange gave scriptic testimonies, published either in magazines or in the form of books, but those who have done so did produce a heterogeneous corpus of work, both generically and by taking into account the degree of adherence to partisan ideology. It is of no surprise that the series of

publications is opened at the end of 1960 by Dumitru Popescu and Titus Popovici, both authors of travel books (*Traveler's impressions - through Egypt, Iraq, Cuba* and *Cuba – the free territory of Latin America*, both published at the Youth Publishing House in 1962), books that show jubilation over the Revolution led by Fidel Castro and which confirm the internalization of the official ideological discourse. On the other hand, travel journals do not always reflect the transformations of the three stages of literature under Communism marked by the years 1948, 1964, 1971 and 1989. Thus Ion Gheorghe's *Avatara*, published in 1972 is strongly impregnated with socialist enthusiasm, but it contrasts all the more with the more reserved tone of Platon Pardău's *December in Cuba*, which was withdrawn from bookstores not by the Romanian authorities but by the Cubans, due to notations considered unacceptable. Also noteworthy is the *feuilleton* of Darie Novăceanu, published in the *Gazeta literară* (*Literary Gazette*) in 1968, as well as the anthology of Cuban poets published at Minerva Publishing House in 1988. Without exhausting all the questions raised by the theme, this incursion in the field of Romanian-Cuban writer relations is able to prove the similarities of cultural policies in the former socialist bloc and in Cuba from 1960–1980.